

BỘ NGOẠI GIAO
HỌC VIỆN QUAN HỆ QUỐC TẾ

GIÁO TRÌNH
**QUAN HỆ KINH TẾ
QUỐC TẾ**

NHÀ XUẤT BẢN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA

**BỘ NGOẠI GIAO
HỌC VIỆN QUAN HỆ QUỐC TẾ**

**GIÁO TRÌNH
QUAN HỆ KINH TẾ
QUỐC TẾ**

Nhóm biên soạn: TS. NGUYỄN ANH TUẤN (Chủ biên)

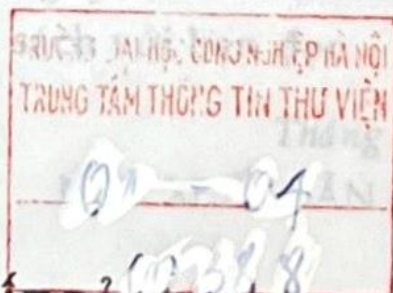
GS. TS. BÙI HUY KHOÁT

ThS. VŨ XUÂN TRƯỜNG

TS. NGUYỄN HỒNG SƠN

ThS. NGUYỄN HẢI YÊN

ThS. NGUYỄN TIÊN PHONG

**NHÀ XUẤT BẢN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA
HÀ NỘI - 2006**

Mục lục

Lời giới thiệu	11
Lời nói đầu	15
CHƯƠNG 1: Khái niệm quan hệ kinh tế quốc tế	19
GS, TS. BÙI HUY KHOÁT	
1. Quan hệ kinh tế quốc tế và nền kinh tế thị trường thế giới	19
2. Những đặc điểm chủ yếu và những biểu hiện mới của kinh tế thế giới và quan hệ kinh tế quốc tế hiện nay	29
3. Môn học Quan hệ kinh tế quốc tế	38
CHƯƠNG 2: Thương mại quốc tế	46
ThS. NGUYỄN HẢI YẾN	
1. Lý thuyết thương mại quốc tế	46
2. Thương mại quốc tế và chính sách thương mại quốc tế	62
3. Những công cụ của chính sách thương mại	77
4. Giá quốc tế và điều kiện thương mại	83
5. Công nghiệp hoá thay thế nhập khẩu và hướng vào xuất khẩu	87
6. Thực trạng hiện nay của thương mại quốc tế	98
CHƯƠNG 3: Đầu tư trực tiếp nước ngoài và các công ty xuyên quốc gia	103
ThS. VŨ XUÂN TRƯỜNG	
1. Đầu tư trực tiếp nước ngoài	103
2. Các công ty xuyên quốc gia	115
3. Khu vực kinh tế tự do	125
CHƯƠNG 4: Viện trợ nước ngoài	138
TS. NGUYỄN ANH TUẤN	
1. Một số vấn đề chung về viện trợ nước ngoài	138

2. Chiến lược cung cấp ODA của các nhà tài trợ	151
3. Đánh giá chung về ODA	161
4. Kết luận	179
CHƯƠNG 5: Nợ nước ngoài và các cuộc khủng hoảng tài chính của các nước đang phát triển	182
TS. NGUYỄN ANH TUẤN	
1. Khái niệm nợ nước ngoài	182
2. Cuộc khủng hoảng nợ thập niên 1980 của các nước đang phát triển	191
3. Các cuộc khủng hoảng tài chính trên thế giới vào cuối thế kỷ XX và vấn đề nợ của các nước đang phát triển	212
CHƯƠNG 6: Hợp tác quốc tế về khoa học, công nghệ và môi trường	232
TS. NGUYỄN ANH TUẤN	
1. Công nghệ và chuyển giao công nghệ	232
2. Hợp tác quốc tế về khoa học - công nghệ	240
3. Hợp tác quốc tế trong lĩnh vực môi trường và phát triển	251
CHƯƠNG 7: Di chuyển quốc tế sức lao động	270
GS, TS. BÙI HUY KHOÁT	
1. Dân số thế giới	270
2. Di chuyển quốc tế sức lao động: nguyên nhân, điều kiện	276
3. Các hình thức di chuyển lao động quốc tế trong lịch sử	280
4. Tác động của việc di chuyển quốc tế sức lao động	282
5. Xu hướng di chuyển quốc tế sức lao động ngày nay	289
CHƯƠNG 8: Thị trường ngoại hối và cán cân thanh toán quốc tế	293
TS. NGUYỄN HỒNG SƠN - ThS. NGUYỄN TIÊN PHONG	
1. Thị trường ngoại hối	293
2. Tỷ giá hối đoái và hệ thống tiền tệ quốc tế	297
3. Cán cân thanh toán quốc tế	310

CHƯƠNG 9: Hội nhập kinh tế quốc tế

	TS. NGUYỄN ANH TUẤN	330
1. Khái niệm hội nhập kinh tế quốc tế		330
2. Các nhân tố thúc đẩy và cản trở tiến trình hội nhập kinh tế quốc tế		337
3. Các cấp độ hội nhập kinh tế quốc tế		344
4. Tác động của hội nhập kinh tế quốc tế		349
5. Hội nhập kinh tế khu vực và song phương: những xu hướng mới		357

CHƯƠNG 10: Các thể chế kinh tế quốc tế

	TS. NGUYỄN ANH TUẤN	370
1. Các thể chế kinh tế toàn cầu		371
2. Các tổ chức kinh tế - thương mại khu vực		385

Lời giới thiệu

Theo cách tiếp cận hệ thống, nền kinh tế thế giới gồm hai bộ phận cơ bản: (i) các chủ thể kinh tế quốc tế bao gồm các quốc gia - dân tộc có chủ quyền, các vùng lãnh thổ, các công ty xuyên quốc gia, các tổ chức phi chính phủ, các tổ chức kinh tế quốc tế và (ii) các quan hệ kinh tế quốc tế. Ra đời trên cơ sở phát triển các hoạt động thương mại, đầu tư, tài chính, tín dụng quốc tế, v.v., quan hệ kinh tế quốc tế là kết quả tất yếu của sự tác động qua lại giữa các chủ thể kinh tế quốc tế. Vì vậy, người ta thường quan niệm quan hệ kinh tế quốc tế là tổng hòa các quan hệ kinh tế hình thành giữa các chủ thể kinh tế thế giới trong tiến trình di chuyển quốc tế các yếu tố và phương tiện của quá trình tái sản xuất mở rộng.

Nền kinh tế thế giới hiện nay có những thay đổi cơ bản nhờ tiến trình toàn cầu hóa xuất hiện do sự bùng nổ của công nghệ thông tin, được thúc đẩy bởi các nhân tố công nghệ - kỹ thuật, thông tin và sự lưu chuyển tiền vốn xuyên quốc gia. Toàn cầu hóa đã làm gia tăng mạnh mẽ những mối liên hệ, tác động tương hỗ và phụ thuộc lẫn nhau giữa các bộ phận hợp thành nền kinh tế thế giới; làm biến đổi sâu sắc nền kinh tế thế giới xét từ mọi phương diện. Nền kinh tế toàn cầu hóa mang đặc trưng nổi trội là sự phát triển nhanh chóng của tiến trình tự do hóa thương mại, đầu tư và các thị trường tài chính. Tiến trình này được thúc đẩy mạnh đã lôi cuốn mọi nền kinh tế riêng biệt tham gia vào một thị trường chung có quy mô toàn cầu - một sân chơi chung - cho mọi người chơi bất kể trình độ phát triển như thế nào.

Trong bối cảnh đó, quan hệ kinh tế quốc tế phát triển mạnh khiến cho các nền kinh tế quốc gia xâm nhập vào nhau ngày càng

sâu rộng trong tiến trình hợp tác và cạnh tranh, làm cho sự phụ thuộc lẫn nhau giữa chúng ngày càng chặt chẽ. Đồng thời, sự cạnh tranh về kinh tế cũng diễn ra mạnh mẽ chưa từng thấy, ở cả chiều rộng lẫn chiều sâu của quan hệ kinh tế quốc tế. Có thể hình dung đó là sự cạnh tranh dữ dội diễn ra thường xuyên trong mọi khâu của quá trình tái sản xuất, trong đất liền cũng như ở ngoài khơi, dưới đáy đại dương cũng như trong vũ trụ. Mức độ cạnh tranh gay gắt được thể hiện ở chỗ nó có thể dẫn đến các cuộc "chiến tranh" kinh tế. Chiều sâu của cạnh tranh tăng lên với việc sử dụng sức mạnh tổng lực của quốc gia cùng với sự hậu thuẫn của các chính phủ trong cạnh tranh.

Chính vì vậy, quan hệ kinh tế quốc tế là vấn đề thu hút được sự quan tâm của các nhà lãnh đạo, giới kinh doanh, giới học giả cùng đông đảo các sinh viên - học sinh, đặc biệt trong bối cảnh Việt Nam đang tiến hành đổi mới kinh tế mạnh mẽ để hội nhập sâu rộng vào nền kinh tế khu vực và thế giới, nhằm đưa đất nước ta ngày càng phát triển, rút ngắn khoảng cách với các nước trong khu vực và trên thế giới, ngăn ngừa nguy cơ tụt hậu.

Học viện Quan hệ quốc tế là một cơ sở đào tạo có uy tín trong lĩnh vực các vấn đề quan hệ quốc tế, bao gồm cả quan hệ kinh tế quốc tế. Trong những năm qua, để đáp ứng yêu cầu đổi mới giáo dục đại học, nhằm đưa nền giáo dục nước ta hội nhập được với khu vực và thế giới, đồng thời đáp ứng yêu cầu của Bộ Ngoại giao về việc đội ngũ cán bộ làm công tác đối ngoại phải có kiến thức vững vàng về kinh tế quốc tế để làm tốt công tác ngoại giao phục vụ phát triển kinh tế, Học viện Quan hệ quốc tế nói chung và Khoa Kinh tế quốc tế nói riêng đã có nhiều nỗ lực để mở rộng và hoàn thiện chương trình đào tạo của mình về chuyên ngành kinh tế quốc tế. Tiếp theo cuốn *Giáo trình Kinh tế đối ngoại Việt Nam* được xuất bản năm 2005, cuốn *Giáo trình Quan hệ kinh tế quốc tế* do TS. Nguyễn Anh Tuấn, Trưởng khoa Kinh tế quốc tế chủ biên, là một công trình khoa học đáng được biểu dương của tập thể giảng viên trong khoa.

Cuốn giáo trình cung cấp tương đối đầy đủ các kiến thức về nhiều mặt về quan hệ kinh tế quốc tế như thương mại quốc tế, đầu tư trực tiếp nước ngoài, viện trợ nước ngoài, nợ nước ngoài, hợp tác về khoa học, công nghệ và môi trường, di chuyển quốc tế sức lao động, thị trường ngoại hối và cán cân thanh toán quốc tế, hội nhập kinh tế quốc tế và các thể chế kinh tế quốc tế. Học viện Quan hệ quốc tế xin trân trọng giới thiệu cuốn *Giáo trình Quan hệ kinh tế quốc tế* cùng bạn đọc và hy vọng Giáo trình sẽ được đông đảo bạn đọc yêu mến và cho những ý kiến đóng góp quý báu để hoàn thiện trong lần xuất bản sau.

TRỊNH QUANG THANH

Giám đốc Học viện Quan hệ quốc tế

Để theo kịp với nhịp độ phát triển ngày càng nhanh của nền kinh tế, nhất là nền kinh tế thị trường, ngành kinh tế thế giới và quan hệ kinh tế quốc tế, chuyên ngành kinh tế đối ngoại, chuyên ngành quản trị kinh doanh quốc tế... cần phải hiểu thấu đáo các vấn đề của quan hệ kinh tế quốc tế. Đó là các vấn đề thương mại quốc tế, đầu tư quốc tế, hợp tác quốc tế trong lĩnh vực khoa học, công nghệ và môi trường, di chuyển lao động quốc tế, cán cân thanh toán và thị trường ngoại hối, viện trợ nước ngoài, nợ nước ngoài và hội nhập kinh tế quốc tế. Đây chính là đối tượng của môn học "Quan hệ kinh tế quốc tế".

Môn học "Quan hệ kinh tế quốc tế" là môn khoa học xã hội nghiên cứu sự phụ thuộc lẫn nhau về mặt kinh tế giữa các chủ thể của các quốc gia khác nhau. Hình thành và phát triển trong suốt thời gian dài trước đây, môn học "Quan hệ kinh tế quốc tế" lúc đầu chỉ xoay quanh vấn đề thương mại và tiền tệ quốc tế, sau đã phát triển và đi sâu vào các lĩnh vực cụ thể hơn. Ở nước ta, môn học này đã được giảng dạy từ lâu, song nó thực sự đóng vai trò quan trọng và được sự lưu tâm của các cấp có thẩm quyền kể từ sau khi Đảng ta thực hiện chính sách "Đổi mới" kinh tế toàn diện.

Trong Học viện Quan hệ quốc tế, môn "Quan hệ kinh tế quốc tế" được giảng dạy từ khi thành lập trường. Tuy nhiên, cho đến nay, trong Học viện vẫn chưa có một cuốn giáo trình chính

Lời nói đầu

Trong bối cảnh toàn cầu hoá và khu vực hoá đang diễn ra ngày càng sâu sắc, các quốc gia dù lớn hay nhỏ đều tích cực hội nhập vào nền kinh tế thế giới và khu vực, quan hệ kinh tế quốc tế, do vậy, ngày càng đóng một vai trò quan trọng trong tiến trình phát triển của kinh tế thế giới nói chung và mỗi quốc gia nói riêng.

Để theo kịp với nhịp độ phát triển của kinh tế thế giới và tránh nguy cơ tụt hậu, mỗi sinh viên kinh tế, nhất là sinh viên chuyên ngành kinh tế thế giới và quan hệ kinh tế quốc tế, chuyên ngành kinh tế đối ngoại, chuyên ngành quản trị kinh doanh quốc tế... cần phải hiểu thấu đáo các vấn đề của quan hệ kinh tế quốc tế. Đó là các vấn đề thương mại quốc tế, đầu tư quốc tế, hợp tác quốc tế trong lĩnh vực khoa học, công nghệ và môi trường, di chuyển lao động quốc tế, cán cân thanh toán và thị trường ngoại hối, viện trợ nước ngoài, nợ nước ngoài và hội nhập kinh tế quốc tế. Đây chính là đối tượng của môn học "Quan hệ kinh tế quốc tế".

Môn học "Quan hệ kinh tế quốc tế" là môn khoa học xã hội nghiên cứu sự phụ thuộc lẫn nhau về mặt kinh tế giữa các chủ thể của các quốc gia khác nhau. Hình thành và phát triển trong suốt thời gian dài trước đây, môn học "Quan hệ kinh tế quốc tế" lúc đầu chỉ xoay quanh vấn đề thương mại và tiền tệ quốc tế, sau đã phát triển và đi sâu vào các lĩnh vực cụ thể hơn. Ở nước ta, môn học này đã được giảng dạy từ lâu, song nó thực sự đóng vai trò quan trọng và được sự lưu tâm của các cấp có thẩm quyền kể từ sau khi Đảng ta thực hiện chính sách "Đổi mới" kinh tế toàn diện.

Trong Học viện Quan hệ quốc tế, môn "Quan hệ kinh tế quốc tế" được giảng dạy từ khi thành lập trường. Tuy nhiên, cho đến nay, trong Học viện vẫn chưa có một cuốn giáo trình chính

thống cho môn học này mang màu sắc riêng của ngành đối ngoại. Chính vì lý do đó, được sự khích lệ của lãnh đạo Bộ Ngoại giao, lãnh đạo Học viện Quan hệ quốc tế và được sự giúp đỡ về tài chính của Quỹ Xây dựng năng lực quản lý quốc gia có hiệu quả của Việt Nam - Ôxtrâylia (CEG), Khoa Kinh tế quốc tế đã biên soạn cuốn giáo trình cho môn học "Quan hệ kinh tế quốc tế".

Giáo trình gồm 10 chương. Chương 1 về các khái niệm kinh tế thế giới và quan hệ kinh tế quốc tế do Giáo sư, Tiến sĩ Bùi Huy Khoát biên soạn; Chương 2 về thương mại quốc tế do Thạc sĩ Nguyễn Hải Yến biên soạn; Chương 3 về đầu tư trực tiếp nước ngoài do Thạc sĩ Vũ Xuân Trường biên soạn; Chương 4 và 5 về vấn đề viện trợ và nợ nước ngoài do Tiến sĩ Nguyễn Anh Tuấn biên soạn; Chương 6 về vấn đề hợp tác quốc tế trong lĩnh vực khoa học, công nghệ và môi trường do Tiến sĩ Nguyễn Anh Tuấn biên soạn; Chương 7 về di chuyển sức lao động quốc tế do Giáo sư, Tiến sĩ Bùi Huy Khoát biên soạn; Chương 8 về thị trường ngoại hối và cán cân thanh toán quốc tế do Tiến sĩ Nguyễn Hồng Sơn và Thạc sĩ Nguyễn Tiên Phong biên soạn; Chương 9 và 10 về hội nhập kinh tế quốc tế do Tiến sĩ Nguyễn Anh Tuấn biên soạn.

Nhân dịp cuốn sách ra mắt bạn đọc, chúng tôi xin chân thành cảm ơn sự động viên và tạo điều kiện thuận lợi của lãnh đạo Bộ Ngoại giao, trực tiếp là đồng chí Thứ trưởng thường trực Lê Công Phụng và đồng chí Thứ trưởng Lê Văn Bằng, lãnh đạo Học viện Quan hệ quốc tế và Vụ Tổng hợp kinh tế đã giúp chúng tôi hoàn thành cuốn giáo trình này. Chúng tôi xin cảm ơn bà Jane-Drake Brockman, Tư vấn quốc tế, vì những ý kiến tư vấn thiết thực cho cuốn giáo trình; xin gửi lời cảm ơn sâu sắc tới Cơ quan Phát triển quốc tế Ôxtrâylia, thông qua Quỹ CEG đã tài trợ cho việc xuất bản cuốn sách này. Chúng tôi cũng xin chân thành cảm ơn những ý kiến quý báu và sự giúp đỡ của các đồng nghiệp ở các cơ

quan: Vụ Tổng hợp kinh tế, Vụ Hợp tác kinh tế đa phương, Học viện Quan hệ quốc tế (Bộ Ngoại giao), Viện Kinh tế Việt Nam, Viện Kinh tế thế giới, Viện Nghiên cứu châu Âu, Viện Nghiên cứu Đông Bắc Á (Viện Khoa học xã hội Việt Nam), Cục Đầu tư nước ngoài (Bộ Kế hoạch và đầu tư), Học viện Ngân hàng (Ngân hàng nhà nước Việt Nam), Trường Đại học Kinh tế quốc dân, Trường Đại học Ngoại thương và Trường Đại học Thương mại (Bộ Giáo dục và đào tạo) đã giúp chúng tôi hoàn thành cuốn giáo trình này.

Mặc dù đã rất cố gắng, song trong giáo trình vẫn có những vấn đề còn đang trong quá trình tranh luận chưa đi đến thống nhất, vẫn còn những kiến thức chưa thật hoàn hảo về khoa học, rất mong nhận được những ý kiến đóng góp của các nhà nghiên cứu, giảng viên, sinh viên và các bạn đọc trong cả nước để lần xuất bản sau sẽ hoàn chỉnh hơn.

CÁC TÁC GIẢ

